

УДК 378.001.73(477):378.1.014.3(4)

РЕОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Ірина Колеснікова

*Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
вул. Пирогова, 9, 01601 Київ, Україна*

Болонські виклики, які значною мірою впливають на становлення освіти, формують нові реалії викладацької діяльності. Усвідомлення викладачем значення євроінтеграції, сутності Болонського процесу, розуміння ним стану, проблем вищої освіти України та перспектив її реорганізації необхідні для організації навчальної діяльності на належному рівні, який відповідає потребам сьогодення. Висвітленню цих аспектів присвячене наше дослідження.

Ключові слова: реорганізація освітнього простору, Болонський процес, євроінтеграція.

Процеси європейської інтеграції охоплюють дедалі більше сфер життєдіяльності, зокрема вищу освіту. Європейський вибір, який зробила наша країна після приєднання до Болонського процесу, вимагає реорганізації вищої освіти. Цей процес охоплює як приведення законодавчої та нормативно-правової бази національної вищої освіти у відповідність до нових вимог, упорядкування переліку спеціальностей, так і перегляд змісту освіти, забезпечення високої якості, запровадження сучасних технологій навчання з високим рівнем інформатизації навчального процесу та удосконалення професійної підготовки, забезпечення можливості досягнення успіху в кар'єрі.

Аналіз наукових досліджень і публікацій свідчить про значний інтерес науковців до проблеми реорганізації освітнього простору України в контексті Болонського процесу. Зокрема, аспект філософії освіти та загальні засади модернізації системи освіти України є об'єктом наукових інтересів В. Андрущенко, І. Вакарчука, М. Головатого, С. Гончарова, Д. Дзвінчука, М. Дробнохода, М. Згуровського, В. Коміренко, В. Креміня, А. Кудіна, Ю. Сухарнікова, В. Толока, М. Євтуха, В. Шинкарука, Н. Яковця та інших. Питання державного управління системою вищої освіти в постболонському просторі розглядають в своїх працях К. Корсак, О. Косенко, А. Олійник, Л. Онищук та інші. Аналіз зарубіжного досвіду впровадження положень Болонської декларації подано в працях С. Бардіної, В. Буряк, С. Касянової, Т. Коваль, Є. Хрикова та інших. І все ж, за наявності такої кількості

досліджень, зазначена проблема залишається надзвичайно актуальною і потребує в подальшому значної уваги науковців.

Згідно з принципами Болонської декларації, первинна відповідальність за якість одержуваних знань, умінь і навичок лежить на кожному навчальному закладі, а отже, саме університет, а в ньому інститут чи факультет, в його межах – кафедра й окремий викладач несуть персональну відповідальність за рівень освіти. Болонські виклики значною мірою впливають на становлення вищої освіти. Усвідомлення викладачем значення та сутності Болонського процесу, розуміння ним стану, проблем вищої освіти України та перспектив її реформування необхідні для організації вивчення конкретної навчальної дисципліни на достатньому рівні, який відповідає потребам сьогодення.

Завдання цієї статті – окреслити досягнення вищої освіти України, охарактеризувати проблеми, що виникли під час реорганізації освітнього простору в контексті Болонського процесу та зазначити перспективи подальшого розвитку.

Входження України в європейський освітній простір беззаперечно є необхідним і незворотнім. На нашу думку, запровадження принципів Болонської декларації, з одного боку, стало унікальним шансом для реорганізації української системи вищої освіти та її узгодження із сучасними освітніми системами світу, а з іншого, вимагало й вимагає відповідальності як у прийнятті обдуманих рішень, так і в їх сумлінному виконанні. Державно-політичні й соціально-економічні перетворення суттєво вплинули на систему освіти України. Однак її комплексного відновлення поки що не відбулося [1, с. 91].

Проте важливо акцентувати, що у системі вищої освіти України вже здійснено, і досить успішно, низку важливих практичних кроків з реалізації вимог Болонського процесу та її подальшої модернізації:

- затверджено План дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року;
- створено відомчу робочу групу супроводу Болонського процесу у вищій освіті України;
- розроблено проект принципово нових нормативних документів діяльності вищої школи в контексті її інтеграції в європейський освітній простір;
- затверджено новий Перелік напрямів освіти, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра, котрий адаптовано до потреб галузей економіки та європейських вимог;

- проведено важливі заходи щодо скорочення і упорядкування мережі вищих навчальних закладів;
- створено модель національної системи кваліфікацій, яка в перспективі гармонізуватиме із системою кваліфікацій ЄПВО;
- запроваджено двоступеневу систему підготовки фахівців (бакалавр, магістр);
- з 2006/07 навчального року у всіх вищих навчальних закладах України III–IV рівнів акредитації навчальний процес здійснюється відповідно до рекомендацій Європейської кредитно-модульної системи (ECTS);
- розроблено рекомендації та здійснено організаційні заходи щодо запровадження Додатку до диплома європейського зразка (Diploma Supplement);
- розроблено механізми залучення студентської молоді до управління навчальним закладом, контролю якості навчального процесу та реалізації суспільного життя студентів у всіх його проявах.

Надзвичайно важливим досягненням МОН України в напрямі забезпечення якості вищої освіти європейського рівня є те, що 4 березня 2008 року в Брюсселі (Бельгія) Україна стала повноправним урядовим членом Європейського реєстру забезпечення якості (EQAR). Також з метою підвищення рівня усвідомленості та загального розуміння принципів і завдань Болонського процесу з ініціативи МОН проведено та заплановано низку конференцій, семінарів, засідань різного рівня для вищих навчальних закладів, які підпорядковуються МОН та галузевих, а також інших зацікавлених сторін [1; 6].

Зрозуміло, що попереду на Україну чекає не менш напружена робота щодо подальшої модернізації системи вищої освіти. У своїй доповіді на підсумковій колегії Міністерства освіти і науки України міністр освіти і науки повідомив, що з метою подальшої реорганізації української системи освіти уряд розробив Програму діяльності Кабінету Міністрів України “Український прорив: для людей, а не для політиків”. Відповідно до цієї Програми Міністерство освіти і науки визначило п’ять найактуальніших для вищої освіти і науки завдань:

- забезпечення рівного і справедливого доступу до якісної освіти, зокрема, запровадження всеохопного незалежного зовнішнього оцінювання навчальних досягнень випускників загальноосвітніх шкіл і вступників до вищих навчальних закладів;
- розроблення програми “Підручник”, що передбачатиме підвищення якості змісту підручників і навчальних посібників;

- створення нової моделі економічної діяльності вищих навчальних закладів, яка базується на солідарній участі держави, бізнесових кіл і громадян;
- приведення системи вищої освіти у відповідність до вимог Болонської декларації, розширення автономії вищих навчальних закладів як необхідної передумови інтеграції української освіти в європейський освітній простір;
- підвищення конкурентоспроможності української науки та її інтегрованості в світовий науковий процес [2, с. 6].

Водночас ми погоджуємося з думкою В. Шинкарука стосовно того, що сьогодні законодавча база – закони України “Про освіту” та “Про вищу освіту” – починає відставати від потреб сучасної освіти, економіки та суспільства та уповільнює освітні реформи. Тому реорганізація системи освіти України потребує передусім змін у системі законодавчого та нормативно-правового регулювання відповідно до вимог європейської системи стандартів і сертифікації [6]. Зважаючи на це, найближчим часом Уряд планує розробити законопроекти про внесення змін до законів України “Про освіту” і “Про вищу освіту”, проекти законів України “Про післядипломну освіту”, “Про автономні (наукові) університети”, а також внести зміни до законів України “Про наукову і науково-технічну діяльність” тощо [1, с. 92].

Розглянемо деякі проблеми, які супроводжують цей непростий шлях.

Протягом декількох останніх років основна дискусія щодо подальшої долі вищої освіти України ведеться навколо проблеми надання автономії вищим навчальним закладам. Як свідчить практика багатьох європейських країн, однією з умов підвищення якості вищої освіти є посилення відповідальності вищих навчальних закладів за результати діяльності шляхом розширення демократичних засад їх функціонування та поглиблення університетської автономії. Тому ця проблема є центральна для реформування усієї системи вищої освіти України. Адже саме вища освіта є інноваційною галуззю, котра за своєю природою потребує розмаїття поглядів і підходів до проведення досліджень, викладання і управління. Централізована, авторитарна система, що існує в українській вищій школі, за своєю природою не є сумісною з таким розмаїттям. Іншим недоліком авторитаризму є його неспроможність (як неринкового механізму) швидко реагувати на зміни в потребах ринку праці [5]. Нині окремі питання автономії українських університетів та їхні академічні свободи регламентує Закон України “Про вищу освіту”. Однак залишаються невирішеними проблеми розширення прав вищих навчальних закладів щодо розподілу фінансових ресурсів, прозорості та доступності для громадсько-державного контролю всієї їхньої академічної та фінансової діяльності [2].

Ми переконані, що негативно вплине на якість вищої освіти не виправдано велика кількість в Україні вищих навчальних закладів. Незважаючи на всі закриття ВНЗ попереднім складом Міністерства освіти і науки, їхня загальна мережа налічує 904 заклади усіх рівнів акредитації та форм власності. Зокрема, 351 з них – це університети, академії, інститути, консерваторії (навчальні заклади, що мають III–IV рівні акредитації). Зазначимо, що в США університетів – 160, у Великій Британії – 96, Франції – 78, Італії – 65, Іспанії – 47, Польщі – 11. Також не сприяють підвищенню якості освіти створювані філії та навчальні центри ВНЗ [3, с. 25]. Сьогодні їх зареєстровано 1005, тобто більше, ніж самих навчальних закладів [2, с. 11].

Проблемним явищем є і масова підготовка фахівців за “ходовими” спеціальностями у непрофільних закладах, філіях і навчально-консультаційних центрах. Лише невеликі винятки сьогодні становлять ВНЗ, в яких не готували б, наприклад, юристів чи економістів [3].

Ми вважаємо, що нагальною потребою сьогодення є необхідність на державному рівні змінити зовнішні критерії оцінювання якості діяльності вищого навчального закладу. Адже доки діятиме принцип “більше студентів – більше грошей”, страждатиме якість освіти. З огляду на це доцільно розробити комплексні критерії оцінювання якості освітнього процесу [6, с. 9].

Останнім часом помітним явищем у системі вищої освіти стала зміна статусу провідних університетів та академії, утвердження їх як національних закладів. Цілу низку ВНЗ, що з'явилися на вітчизняному полі та дістали статус національних, слід вважати носіями нових ідей та технологій.

Нещодавно у засобах масової інформації було оприлюднено рейтинг 200 вищих навчальних закладів України III–IV рівнів акредитації (“ТОП – 200 Україна” за 2007 рік) за такими групами показників, як якість науково-педагогічного потенціалу, якість навчання, міжнародне визнання. Перше, що впадає у вічі в результатах цього рейтингу, – це величезна різниця підсумкової оцінки показника діяльності ВНЗ, що посідає перше (75,2) та останнє (3,1) місце в рейтингу. Аналізуючи цю ситуацію, М. Дробноход зауважив, якщо вважати, що за нашим українським розумінням більш-менш якісна вища освіта є в закладах з показниками від 30 до 75, а це всього-навсього 5 ВНЗ. Якщо ж за показник нижньої межі якісної освіти взяти 20 замість 30, то і в цьому випадку до ВНЗ з належним рівнем якості освіти увійде не набагато більша їхня кількість – 20 [3, с. 26]. Але не слід забувати, що на сьогодні в Україні налічується 82 ВНЗ, що мають статус національного. У цілому ж, поза рейтинговими 200 закладами в Україні є ще 151 ВНЗ III–IV рівнів акредитації, це переважно заклади недержавної форми власності. Отже, і в цьому напрямку реформування системи вищої освіти є значні проблеми, які потребують негайного вирішення.

Важливим завданням для Міністерства освіти і науки України став перехід до ступеневої системи підготовки фахівців. Найбільше питань щодо цього виникло навколо проблеми введення двоступеневого навчання. Зокрема, наявне недостатнє визнання в суспільстві рівня “бакалавр”.

За шість років від часу прийняття Закону України “Про вищу освіту” ступенева освіта так і не стала ступеневою у повному обсязі [1, с. 98]. Держава щорічно витрачає понад 2 млн грн для видачі дипломів бакалавра, який не має на ринку праці майже ніякого попиту. Це пов’язано з чинним сьогодні законодавством. Згідно з Державним класифікатором професій до категорії “професіонали” належать працівники професій, що потребують відповідної вищої освіти – III–IV рівнів (спеціаліст, магістр), а в окремих випадках – і наукового ступеня (кандидата, доктора відповідних наук) або вченого звання (старшого наукового співробітника, доцента, професора). Як бачимо, ступінь бакалавра не зазначається. Щоб вирішити цю проблему, сьогодні Міністерство, вищі навчальні заклади і роботодавці обговорюють питання щодо визначення місця бакалавра в системі підготовки фахівців з вищою освітою.

Проблемним питанням на етапі повної реалізації українських міжнародних зобов’язань щодо запровадження двоступеневої освітньої структури “бакалавр-магістр” є й новий Перелік напрямів та спеціальностей підготовки бакалаврів. І. Вакарчук зауважує, що, як ключовий документ системи вищої освіти, “Перелік – 2006” не є зовсім вдалим і адекватно не відображає ні реалій вищої школи, ані перспективи її розвитку. Свідченням цього є той факт, що відразу після його затвердження виникла необхідність внесення змін. Після “скорочення” чинного раніше “Переліку – 1997” кількість напрямів зросла від 76 до 146. Це практично унеможливило підготовку академічних і професійних бакалаврів з багатьох напрямів. Аналогічна ситуація складається і з проектом переліку спеціальностей із підготовки магістрів [2].

Формування національної системи кваліфікацій вищої освіти, яка гармонізуватиме із системою кваліфікацій європейського простору вищої освіти, сприятиме подальшій її сертифікації в європейських та світових структурах [7].

Звичайно, що це далеко не всі проблеми, які супроводжують шлях входження вищої освіти України в європейський простір. Необхідно зазначити такі: загрозливу в масовому вимірі тенденцію до погіршення якості вищої освіти, що зростає з часом; збільшення розриву зв’язків між освітянами й працедавцями, між сферою освіти і ринком праці; складність української системи наукових ступенів порівняно з загальноєвропейською, що перешкоджає мобільності викладачів і науковців в Європі; університети України не беруть на себе роль методологічних центрів, новаторів, піонерів

суспільних перетворень, за якими має йти країна. Особливо це стосується закладів освіти, що мають статус національних, у той час, коли їхня кількість досягла близько 40% від загальної кількості ВНЗ III–IV рівнів акредитації.

Аналізуючи перспективи інтеграції вищої освіти України в європейський простір, хочеться вірити, що до 2010 року, як це заплановано в Концепції Державної програми розвитку освіти на 2006–2010 рр. [4], освіта України буде адаптована до вимог та принципів Болонського процесу. Проте для досягнення цієї мети слід, принаймні, здійснити такі кроки: удосконалити ступеневу систему освіти; визначити чіткі градації дипломів, ступенів та кваліфікацій; розробити та впровадити новий Додаток до диплома європейського зразка; досконально проаналізувати та адаптувати європейську практику організації акредитації та контролю якості освіти; дотримуватися європейських стандартів якості; забезпечити мобільність студентів, викладачів і дослідників; належним чином організувати самоврядування в системі вищої освіти та науки, розширивши її автономію. Але головною проблемою і головним завданням було і залишається законодавче врегулювання всіх питань, пов'язаних з процесами реформування вищої освіти та її входження до європейського освітнього простору.

Отже, в цілому в процесі реорганізації система вищої освіти України зазнала значних змін, які загалом віддзеркалюють напрям світових тенденцій у галузі освіти. Проте можливими ризиками в подальшому можуть стати формалізм, неготовність або ж небажання вносити зміни в існуючу систему, засвоєння новітніх технологій, недостатнє фінансування з боку держави, відмінність у ментальності українського та західного суспільства.

Вирішенню цих проблем, на нашу думку, може сприяти побудова нового фундаменту сучасної вищої освіти, який має орієнтуватися на інтеграцію знань, формування та розвиток яких відбуватиметься на підставі принципів глобалізації, гуманізації, за умов швидкого зростання наукового знання й високих технологій.

Переконані в тому, що лише співпраця фахівців, які безпосередньо причетні до навчального процесу, та тих, хто відповідає за управління системою освіти, забезпечить досягнення успіху в побудові нової національної освітньої системи.

-
1. Вища освіта України – європейський вимір: стан, проблеми, перспективи (матеріали до підсумкової колегії Міністерства освіти і науки України. 21 берез. 2008 року, м. Київ) // Вища школа. 2008. №4. С. 91–111.

2. Доповідь Міністра освіти і науки на підсумковій колегії Міністерства освіти і науки України // Освіта і управління. 2008. Т. 11. № 1. С. 6–19.
3. Дробноход М. Забезпечення якісної освіти – основне завдання науково-освітньої галузі України (доповідь на звітній конференції АН ВШ України 19 квітня 2008 року) // Освіта і управління. 2008. Т.11. №1. С. 20-35.
4. Концепція Державної програми розвитку освіти на 2006-2010 рр., схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 липня 2006р. № 396.
5. Крячко Ю. М. Українська вища освіта потребує серйозного реформування. Міркування і пропозиції у контексті підготовки нової редакції Закону України “Про вищу освіту” [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.osvita.org.ua/bologna/vprov/articles /25.html>
6. Шинкарук В. Основні напрями модернізації структури вищої освіти України // Вища школа. 2007. № 5. С. 3–17.
7. A Framework for Qualifications of the European Higher Education Area. Bologna Working Group on Qualifications Frameworks. Published by: Ministry of Science, Technology and Innovation, Bredgade 43, DK-1260 Copenhagen K, 2007.
8. Bologna Seminar Council of Europe Higher Education Forum on Qualifications Frameworks. Directorate General IV: Education, Culture and Heritage, Youth and Sport. Council of Europe Headquarters, Strasbourg, 11 – 12 October, 2007.

REORGANIZING EDUCATIONAL AREA IN THE CONTEXT OF BOLOGNA PROCESS IN UKRAINE

Iryna Kolesnikova

*M. Drahomanov National Pedagogical University of Kyiv
Pirohov Str., 9, UA-01601 Kyiv, Ukraine*

The Bologna process that influences the development of higher education in Ukraine forms new realities of lecturer work. This study is devoted to some aspects, problems and perspectives of educational area reorganizing in the context of Bologna process linked with European integration. Understanding of this is necessary for lecturer organizing the educational process.

Key words: Bologna process, reorganizing educational area, European integration.

**РЕОРГАНИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА
УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ БОЛОНСКОГО ПРОЦЕССА****Ірина Колеснікова**

*Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова
ул. Пирогова, 9, 01601 Киев, Украина*

Болонские реалии, которые значительно влияют на становление образования, формируют новые реалии преподавательской деятельности. Осознание преподавателем значения евроинтеграции, сущности Болонского процесса, понимание состояния, проблем высшей школы Украины и перспектив ее реорганизации необходимо для организации учебной деятельности на уровне, который соответствует требованиям современности. Освещению этих аспектов посвящено наше исследование.

Ключевые слова: реорганизация образовательного пространства, Болонский процесс, евроинтеграция.

Стаття надійшла до редколегії 11.06.2008

Прийнята до друку 09.10.2008